

нејзините идни задачи. Пишувана да биде лесно разбирлива, со многу илустрации и табели кои пружаат убава прегледност, ова книга делува сугестивно па сме уверени дека мнозина од оние што ќе ја прочитаат не ќе се задоволат со знаењата што им ги дава таа, ами ќе продолжат да се интересираат за оваа дисциплина. А авторот се потрудил да не лутаат упатувајќи за секој проблем на литературата во која тој е поопширно обработен.

Ако се исклучи тоа што фонетиката па и морфологијата на микенскиот се прилично бегло прикажани (особено фонетиката), што го сметаме за сериозен пропуст, на мислење сме дека книгата наполно одговара на својата намена и дека ќе биде особено ползна на оние што ги прават своите први чекори во микенологијата.

Љубинка Басошова, Скопје.

ИСТОРИЈА РИМСКОЈ ЛИТЕРАТУРЫ, I/П, под редакцией С. И. Соболевской, М. Е. Грабарь—Пассек, Ф. А. Пеиоровской, Москва, 1959—1962, стр. 534+484.

Ове године појавило се II том *Историје римске књижевности*, који је издала Академија наука СССР — Институт светске књижевности посвећен Горком. Како је недавно (1960 г.) изашао III том *Историје грчке књижевности*, то сада имаме пред собом потпуно завршена капитална дела о обема античким књижевностима у обради совјетских класичних филолога.

Историја римске књижевности је објављена у редакцији три истакнута проучаваоца грчке и римске књижевности, који су истовремено написали и највеће и најзначајније њене партије, као што су они узели и видног учешћа у састављању *Историје грчке књижевности*. Они су углавном обрадили рано и класично доба римске књижевности.

Остали аутори, чији је допринос знатно мањи, су следећи: М. Ј. Гаспаров, Е. А. Беркова, Т. И. Кузњецова, Ј. Ф. Шулиц, И. П. Стрелникова и Т. А. Милер. Није означено које партије њима припадају. Означено је на име за сваку главу ко ју је написао — негде један, а негде више аутора, али то није означено за поглавља — делове појединих глава.

Околност што је градиво у већини поверено обради тројице чувених научника омогућила је да испадне добра композиција дела и да се постигне јединство погледа, што се иначе теже изводи у делима овакве врсте, тј. у делима која саставља колектив аутора.

Али овде се ипак може ставити једна озбиљнија примедба: периодизација спроведена у књизи није у складу са системом периодизације за коју пледира Петровски у уводу (стр. 12—16). С обзиром на политичке и друштвене прилике он предлага да се римска књижевност дели на седам периода овако: I период — епоха ране римске републике (у коју он убира само другу половину III в. пре н. е., када се појавују први римски песници); II период — II век пре н. е.; III период — доба граѓанских ратова (иначе познато под именом Цицеронов век); IV период — Августов век; V период — I век н. е.; VI период — II век; VII период — III-V век. А у књизи је градиво овако распоређено: *Ранняя римская литература* (I том, стр. 33—177); *Литература конца республики* (стр. 178—340); *Литература начала империи* (341—529); *Литература ранней империи* (II том, стр. 5—288), где су обухваћени и писци с почетка II в. закључно с Јувевалом и Тацитом, и *Литература поздней империи* (289—458).

Петровски негира најстарије доба римске књижевности (доба пре 240 г.) поглавито стога што из тога периода није ништа сачувано. Меѓутим то доба не треба занемаривати како због његовог дужег трајања (2—3 века) тако и због тога што се тада стварају зачеци латинске поезије и прозе, и то самостално, а не под страним утицајем.

Мада је периодизација коју предлага Петровски принципијелна, по мом мишљењу, с обзиром на постигнућа и очуваност појединих дела, најбоље би било овако поделити римску књижевност: 1) најстарије доба — епоха зачетака

(до 240 г. пре н. е.); 2) рано доба (240—81 г.); 3) доба грађанских ратова (време Цицерона и Цезара); 4) Августово доба; 5) доба династије Јулија (14—68 г.); 6) доба Флавија и Трајана (68—117); 7) доба опадања (II и III век) и 8) последње доба (IV и V век), када римска књижевност поново постиже известан сјај пре него што ће потпуно постати књижевност феудалног друштва.

Наравно да и ова подела, као и свака друга, има извесне недостатке. Али ради лакшег и прегледнијег проучавања она се може препоручити, утолико пре што се ослања углавном на традиционалну периодизацију. Подела I века на два дела (тзв. сребрно доба), још није потпуно усвојена, али она није вештачка и неки су је већ почели примењивати. Први део овог века је доба тзв. новог стила, а други део доба класицистичке реакције.

Поводом карактеристике II в. н. е. не бих се сложио с излагањем Гаспарова (в. 291 стр. II г.) да тада духовна криза римског друштва долази за економском кризом. Бар што се тиче римске књижевности она у ово доба почиње пре опадати него економика римског раног царства. Културни напредак долази обично после економског напретка; тако исто и опадање. Али овде заиста имамо необичну појаву, коју није лако објаснити.

Последњи векови римске књижевности (II—VI) доста су неподесни за било какву периодизацију. Но ако имамо у виду да се књижевност на латинском језику у римском царству снижава све до раздобља кризе у III веку, а да се тада хришћанска књижевност све више снажи и јача, да би заједно с паганском у IV веку поново постигла извесну афирмацију, онда ће подела коју предлажем имати смисла и оправдања.

Ово дело прелази оквире једног уџбеника, јер поседује квалитете правог научног дела, те се може упоредити са сличним делима на Западу. Ако су тамо још надмоћнији у акрибији и документарности извора, зато писци на Истоку боље приказују друштвено биће и књижевност као његов одраз. И због тога они боље одређују прогресивност дотичних писаца. То је једна од главних одлика овога дела.

Ова *Историја римске књижевности* четврта је по реду у Совјетском Савезу за последњих двадесет година, јер она долази после уџбеника М. М. Покровског (*Историја римской литературы*, 1943), И. М. Тронског (*Историја античной литературы*, Ленинград, 1946), чији други део сачињава Римска књижевност, и уџбеника *Историја римской литературы* под редакцијом Н. Ф. Дератанија (Москва, 1954), који је изradio колектив аутора (сем редактора, Н. М. Черњавски, К. П. Полонска и И. М. Нахов). То је врло леп успех на пољу совјетске класичне филологије.

У овом делу, које има преко 1000 страна велике осмине, говори се исцрпно не само о крупнијим писцима и важнијим појавама римске књижевности него и о свим историски иоле важнијим писцима, па макар да су им дела изгубљена. Ту су обухваћени и стручни писци. У делу је дато доста простора и историји проучавања римске књижевности од античког па све до савременог доба. Једино су изостављени хришћански писци, као што је учињено и у *Историји ирчке књижевности*, пошто су они као ствараоци више одраз средњовековног, феудалног друштва неголи античког, робовласничког, мада хронолошки спадају у овде проучавано доба.

Међу ауторима ове *Историје римске књижевности* вештином обраде предњаче три главна аутора, а међу њима се нарочито истиче Грабар—Пасек. За пример његовог лепог приказивања наводим главе о Катону, Цицерону, Вергилију и Сенеки. Ево како он прилази проучавању Цицероновог стваралаштва (I, 187):

„Поэтому, решаясь нарушить традиционную форму изложения мы располагаем сочинения Цицерона не в общепринятом порядке, а начал с писем, в которых наиболее ясно раскрывается перед нами живой Цицерон. Далее мы переходим к той философской системе, которую он выработал в результате своего житейского опыта и изложил уже на закате своей жизни. После этого мы ознакомимся с его произведениями по ораторскому искусству, которые, с одной стороны, подводят итоги его ораторских выступлений, с другой, раскрывают те принципы, на которых он строил их, и лишь тогда рассмотрим

те конкретне труде, где нашли свое реално воплощение и его политические взгляды, и личные особенности его характера, и внешние события его жизни. Именно этими конкретными трудами являются речи, изучением которых должно заканчиваться, а не начинаться знакомство с Цицероном“.

У овом делу научна литература је обилно коришћена, и то не само новија него и старија кад је она од значаја. Истина аутори више користе литературу на руском него ли на страним језицима. Понекад им се, додуше, може замерити на томе што у књизи која има више обележје научног рада него уџбеника не дају увек наслове књижевних дела у оригиналу, него само понегде.

Цитати из појединих римских писаца, па чак и већи одломци, дају се издашно ради илустрације. То се чини поглавито на руском језику, а много ређе на латинском. Понекад се цитати, као и наслови појединих књижевних дела, дају упоредо на оба језика. Међутим у неким случајевима очигледно је да би боље било да су наведене латинске место руских речи. Пример на страни 439 I тома, где се поводом Харисиеве граматике каже: „Среди многочисленных примеров на 2-е склонение встречаются подряд слова ‘великий’, ‘Юлиан’, ‘Август’“. Зар овде не би било боље да су наведене речи *magnus*, *Julianus*, *Augustus*?

Ова *Историја римске књижевности* има још неке одлике. То су нека нова и оригинална тврђења изражена у њој наспрот застарелим и нетачним судовима, који се по инерцији провлаче по многим делима. Једно од њих тиче се побијања мишљења да је римска књижевност у тзв. сребрно доба декадентна. Латинска књижевност од почетка I в. до почетка II в. н. е. исто је толико класична колико и књижевност из I в. пре н. е. ако се имају у виду њени најуспелији примерци и њени најугледнији представници. Зато Гаспаров, говорећи о књижевности овога доба, с пуним правом каже (II, 10): „Временем упадка эпоху Юлиев—Клавдиев и Флавиев считать нельзя. Это было время искания новых форм, соответствующих новым мыслям и чувствам, и поиски часто были удачны“.

Још важније је инсистирање совјетских класичних филолога, које је изражавано и у другим њиховим делима, на томе да се на римску књижевност мора гледати као на самосталну и оригиналну књижевност, а не као на неку копију грчке, односно хеленистичке књижевности. Тако Петровски, говорећи о њеним особеностима, каже (I, 9): „Римская литература с самого начала приживалась греческих образцов, но скоро нашла свои собственные пути развития. В ранний период римской литературы это можно заметить хотя бы по фрагментам эпоса Невия, но особенно ясно это видно по комедиям Плавта, а в дальнейшем по произведениям всех крупнейших римских писателей. При внимательном изучении лучших произведений римской литературы становится очевидным, что представление о ней как только о слежке с литературы греческой, да притом еще слежке далеко не всегда удачном, совершенно неправильно“. А поводом излагања о Плауту (I, 69) исти аутор вели: „Греческая внешность комедий Плавта — то, что действие их происходит в Греции, то, что действующие лица носят греческие имена и одеты в греческое платье, — никоим образом не может затмить их римской, или италийской, сущности“.

На крају да се осврнемо на неке недостатке ове значајне едиције. Један од њих тиче се оцене Корнелија Непота као крупног историчара римског, која је изнета на више места (в. I, 14, 492). С тиме се ја не бих сложио. По мом мишљењу Непот је осредњи писац. Он се не истиче много ни као уметник ни као научник, и ни у ком случају не може се мерити с таквим римским историским писцима као што су Цезар и Салустије. Као лак стилист са својим кратким биографијама славних војсковођа он је био подесно штиво за школе, те су га као школског писца почели сматрати класичним писцем.

Једна од замерака односи се на начин украшавања овога дела. Добро је што је оно снабдено илустрацијама многих уметничких дела из антике. Али међу њима готово и нема слика појединих римских писаца. То је за жаљење. Снабдевена портретима бар најважнијих представника римске књижевности, ова два тома би нам била још приснија и дража.

Напослетку треба приметити да је у овој технички одлично опремљеној *Историји римске књижевности* пропуштен извесан број штампарских погре-

шака. Њих нема много, али боље би било да их нема ни оволико колико их има. На крају II т. приложене су „опечатки“, али меѓу њима се не виде ове које ћу навести. На 47 стр. I т. стоји да је Невије служио у римској војсци „во втору Пуническую войну“, а то је било у првом пунском рату, који је он и описао у свом чувеном и истоименом севу. На стр. 352 пише да је битка код Филипа била 44 г., место 42 када је стварно била. На стр. 403 име Валерија Публикола написано је у грчкој форми „Попликола“. На стр. 464 после 17 реда одозго испуштено је 1—2 реда, ако не и више, тако да се губи смисао у тексту и не зна се шта се хтело рећи. У II т. на стр. 184 стоји латинска реч *effusal* место *effusit*. На стр. 221 пише „филологии“ место „филологи“.

Б. М. Стевановић, Скопје

Д-р ПЕТАР ЛИСИЧАР, *Историја на античките Грци со преглед на античките грчки културни синоменици*, Универзитет во Скопје, Скопје 1961, стр. 399, 8°.

Има повеќе од една година како излезе од печат горниов учебник, издание на Универзитетот во Скопје. Кога се има пред вид дека и по шеснаест години од основувањето на Филозофскиот факултет учебниците претставуваат сè уште едно од нерешените прашања и една од големите пречки за постигнување подобри резултати, тогаш секој еден обид да се издаде учебник е за поздравување. Од областа на историјата на стариот век пак воопшто нема наши учебници на наши — југословенски — јазици, од наши — југословенски автори. Доколку што сме запознаени, на сите филозофски факултети во нашата земја повеќе од една деценија имаат најголема примена преводи од советски учебници. Тоа се историите на Машкин (*Стариот Рим*), Авдиев (*Историја на гречниот исток*) и во последниве две години *Стара Грчка*, изработена од колектив советски научници под редакцијата на В. Струве. Разбирливо е тогаш што печатењето на ваков еден учебник во Скопје и тоа на најдостепен — македонски — јазик, предизвика голем интерес меѓу нашите студенти. Бидејќи за сето ова време откако е излезен учебникот бев принудена да давам незванично мислење за него, сметаам за потребно да направам еден осврт на оваа книга и да укажам на некои нејзини недостатоци.

Книгата на др. Петар Лисичар е објавена по желба на студентите, како што тоа го вели авторот во предговорот. Насловот на оригиналниот ракопис е: *Historija antičkih Grka sa pregledom antičkih grčkih kulturnih spomenika*. На македонски ја преведе Мето Јовановски. Материјалот е изнесен хронолошки, распределен на 19 глави. Од нив првите 15 глави (стр. 5—252) би можеле да ги сметаме како еден дел, бидејќи во нив е опфатена политичката и економската историја на Стара Грција, а останатите 4 (стр. 253—387) како втор дел (Авторот заправо не ги разделил така, ами по XV-та глава — стр. 253 — вметнат е еден лист со доста опширен наслов: Религија, книжевност и наука, архитектура, скулптура, сликарство, керамика, нумизматика и епиграфија. Колку е пак zgodno и оправдано едно вакво распределување на материјалот, ќе видиме понатаму).

Во поглед на содржината на „Историјата на античките Грци“, не би имало многу нешто да се приговори. Таа го опфаќа стандардниот материјал во обем кој е секако поголем од еден средношколски учебник, но секако и помал од обемот што би требало да му се даде на еден учебник за студентите по историја. Особено ако го елиминираме вториот дел (стр. 253—387) кој според нашето мислење сосема неприродно е насаден на првиот дел и не претставува никакво една органска целост. Бројот на страниците навистина не е мал (399 заедно со библиографијата и регистарот); но методот на кој материјалот е изнесен има една низа пропусти кои, ако беа избегнати, овој учебник ќе можеше многу повеќе да ни послужи на студентите, по желба на кои и бил отпечатен. Имено во секоја глава, на крајот на секое поглавје се дадени забелешки и библиографија. Тоа е вообичаено во учебници од поголем обем и кои имаат извесни